

Ο αφανισμός των Cenci και η αναβίωσή τους μέσα από την τέχνη*

Ελίζα Γρηγοράκη

Ιστορικός

Το πορτρέτο της Beatrice Cenci που αποδίδεται στον Guido Reni (1575-1642).
Λάδι σε καμβά, 64,5 x 49 εκ. Ρώμη, Palazzo Barberini.

* Θερμές ευχαριστίες στον κύριο Γιώργο Καράμπελα για την εξαιρετική επιμέλεια του κειμένου μου.

Σ' αυτό τον κόσμο, συνάδελφοι, η αμαρτία που πληρώνει τα ναύλα της μπορεί να ταξιδεύει ελεύθερα, και μάλιστα χωρίς διαβατήριο· ενώ την Αρετή, αν είναι άπορη, τη σταματούν σε όλα τα σύνορα.¹

Αυτά διαβάζουμε στο κήρυγμα του πατρός Mapple λίγο πριν σαλπάρει το φαινοθηρικό πλοίο Requod, στο έπος του Herman Melville *Moby Dick*. Συνειρμικά, σκέφτομαι τι θα έλεγε αν αυτή την παράγραφο τη διάβαζε δύο αιώνες νωρίτερα ο ευγενής μόνο στον τίτλο αλλά καμωμένος από κακία, διαφθορά και διαστροφή στην αναγεννησιακή Ρώμη, κόμης Francesco Cenci. Προφανώς, θα γέλαγε σαρδόνια στο κάστρο La Rocca, στην κοινότητα La Petrella Salto, 60 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Ρώμης, και, με την αγάπη του για το κακό, θα σκεφτόταν ή ενστικτωδώς θα διέπραττε την επόμενη έφοδο αμαρτίας που θα έδινε νόημα στη σκοτεινή ζωή του. Έχοντας βέβαια κατά νου ότι ο φλογερός του πλούτος και οι υψηλές του διασυνδέσεις θα του εξαγόραζαν, όπως πάντα, την ασυλία του.

Βρισκόμαστε στην ύστερη Αναγέννηση, στη Ρώμη του 16ου αιώνα – πρωτεύουσα του χριστιανισμού, με εμβληματικά έργα τέχνης και με την Καθολική Εκκλησία να βρίσκεται στο απόγειο της δόξας της, επιστρατεύοντας κυρίως την τέχνη προκειμένου να αντιμετωπίσει τον προτεσταντισμό της Βόρειας Ευρώπης. Υπάρχει βέβαια και η σκοτεινή Ρώμη, με τη μεγάλη φτώχεια, την εγκληματικότητα, τις επιδημίες και τις συνθήκες Μεσαίωνα. Σε αυτή την περίοδο, η αριστοκρατία συγκεντρώνει δύναμη και απολαμβάνει μεγάλη ασυλία, με εκατοντάδες καλλιτέχνες να συρρέουν απ' όλη την Ιταλία και την Ευρώπη στην Αιώνια Πόλη και πλούσιους μαικήνες να στηρίζουν την τέχνη. Εκείνη την περίοδο, έλαβε χώρα μια αμφιλεγόμενη δίκη που συντάραξε όλη τη ρωμαϊκή κοινωνία και ολοκληρώθηκε με τον αφανισμό μιας από τις παλαιότερες, δυνατότερες και πλουσιότερες οικογένειες. Μιλάμε για τον αφανισμό της οικογένειας του Francesco Cenci μετά από μια σειρά εκτελέσεων, με αποκορύφωμα τον αποκεφαλισμό της νεαρότατης και πανέμορφης κόρης του, Beatrice Cenci.

Η ιστορία έχει όλα τα χαρακτηριστικά τραγωδίας. Μιας τραγωδίας που διαδραματίστηκε στο σύμπλεγμα του Palazzo Cenci, στις άκρες του εβραϊκού γκέτο της Ρώμης, και εν συνεχεία στο οικογενειακό κάστρο La Rocca, με τραγικούς ήρωες τα τρία αγόρια του Francesco Cenci από την πρώτη του σύζυγο, τη δεύτερη σύζυγό του, Lucrezia Petroni, και, στο επίκεντρο, την κόρη του, Beatrice Cenci (1577-1599).

1. Herman Melville, *Μόμπι-Ντικ, ή η φάλαινα*, μτφρ. Α. Κ. Χριστοδούλου, Αθήνα, Gutenberg, 1992, σ. 84.

Μέρος του συμπλέγματος του Palazzo Cenci στη Ρώμη, στις άκρες του εβραϊκού γκέτο.

La Rocca, τα ερείπια του οικογενειακού κάστρου των Cenci στο Petrella Salto, όπου ο Francesco Cenci κρατούσε φυλακισμένες και βασάνιζε τη σύζυγό του Lucrezia Petroni και την κόρη του Beatrice.

Σε αυτό το μέρος δολοφονήθηκε και ο ίδιος.

Η κακοποιητική συμπεριφορά του Francesco Cenci, ή, όπως θα λέγαμε σήμερα, η άγρια ενδοοικογενειακή βία όχι μόνο προς την κόρη του αλλά και προς όλα τα μέλη της οικογένειάς του και τους υπηρέτες του, καθώς και οι ανομίες του και τα εγκλήματα που εξαγόραζε με την περιουσία του, ήταν κοινό μυστικό στη Ρώμη, αλλά τίποτα και κανένας δεν είχε καταφέρει να σταματήσει τη διαίωνιση των τραγικών αυτών συμβάντων.

Οι επανειλημμένες εκκλήσεις της Beatrice Cenci προς τις αρχές όχι μόνο παραμένουν άκαρπες, αλλά η γνωστοποίησή τους εξαγριώνει ακόμη περισσότερο τον πατέρα της, ο οποίος φυλακίζει την ίδια και τη μητριά της στο κάστρο La Rocca. Μετά από χρόνια συστηματικής σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης, η νεαρή Beatrice συλλαμβάνει την ιδέα της δολοφονίας του πατέρα της – με συνομοσία όλης της οικογένειας και με τη βοήθεια δυο συνεργών, του Marzio και του «καστελάνου» (διοικητή μιας ευρύτερης περιοχής που εποπτευόταν από ένα κάστρο) Olimpio.

Η δολοφονία του Francesco Cenci και η δίκη

Στις 15 Σεπτεμβρίου 1598, μητριά και κόρη έδωσαν με μεγάλη επιτηδειότητα όπιο στον Francesco Cenci, κάνοντάς τον να πέσει σε βαθύ ύπνο, για να τον δολοφονήσουν στη συνέχεια οι συνεργοί τους, Marzio και Olimpio, και να τον πετάξουν από το παράθυρο του πύργου του προκειμένου να φανεί ο θάνατός του ως ατύχημα. Σύντομα όμως το έγκλημα αποκαλύπτεται και συλλαμβάνεται όλη η οικογένεια. Ο κόσμος της Ρώμης, γνωρίζοντας τον χαρακτήρα του Francesco και τα προηγούμενα εγκλήματά του, καθώς και την άρνηση των αρχών να τον τι-

μωρήσουν παρά τις επανειλημμένες εκκλήσεις της κόρης του, θεωρεί δίκαιη τη δολοφονία και τάσσεται με τους δολοφόνους, και κυρίως με τη νεαρή Beatrice.

Μετά από μία δίκη-νομικό δράμα για την οποία ήταν πλήρως ενήμερος ο πάπας Κλήμης Η΄, ο οποίος είχε μελετήσει όλη τη δικογραφία, λήφθηκε η απόφαση: θανατική καταδίκη όλων πλην του μικρότερου αδερφού Bernardo λόγω του νεαρού της ηλικίας του. Μεγάλες προσπάθειες έγιναν από καρδινάλιους και πρίγκιπες για να δοθεί χάρη στους κατηγορούμενους, με ικεσίες προς τον Πάπα να επιτρέψει στα παιδιά και στη σύζυγο του Francesco Cenci να παρουσιάσουν την υπεράσπισή τους:

και αυτοί, δώσανε στο γέρο πατέρα τους τον χρόνο να παρουσιάσει την δική του; ήταν η αγανακτισμένη απάντηση του πάπα.

Ο πάπας ωστόσο υπέκυψε και τους έδωσε μια αναστολή είκοσι πέντε ημερών. Στη Ρώμη, οι πρώτοι δικηγόροι άρχισαν αμέσως να γράφουν για την υπόθεση, εμφανιζόμενοι εν τέλει ενώπιον του πάπα. Μόλις ξεκίνησε να μιλάει ο πρώτος δικηγόρος, ο Nicolo De' Angalis, αντιμετώπισε την οργή του πάπα, ο οποίος τον διέκοψε πριν εκείνος προλάβει να διαβάσει δυο γραμμές από την υπεράσπισή του:

ώστε στη Ρώμη υπάρχουν άνθρωποι που σκοτώνουν τον πατέρα τους και έπειτα δικηγόροι που υπερασπίζονται αυτούς τους ανθρώπους!

Πανάγιε πατέρα, παρενέβη ένας δικηγόρος ονόματι Farinacci:

δεν είμαστε εδώ για να υπερασπιστούμε το έγκλημα, αλλά για να αποδείξουμε, αν μπορούμε, πως ένας ή περισσότεροι από αυτούς τους δύστυχους είναι αθώοι του εγκλήματος.²

Η δίκη και η έκβασή της θεωρήθηκε από τον κόσμο μεγάλη δικαστική αδικία.

Εκτελέσεις, ή Spettacolo Edificante

Η εκτέλεση δι' αποκεφαλισμού της κόρης και της συζύγου, αφού είχε προηγηθεί ο μαρτυρικός θάνατος του αδελφού Giacomo, έλαβε χώρα στις 11 Σεπτεμβρίου 1599 μπροστά από το Castel Sant' Angelo στη Ρώμη, παρουσία κόσμου που είχε έρθει για να παρακολουθήσει το «διδασκτικό θέαμα» (spettacolo edificante), όπως το έλεγαν τότε. Αυτό που θα παρακολουθούσε όλη η Ρώμη ήταν στην πραγματικότητα ο αφανισμός μιας ολόκληρης γενιάς αριστοκρατών, μιας από τις παλαιότερες και δυνατώτερες οικογένειες της Ιταλίας.

2. Όλα τα παραπάνω αποσπάσματα είναι από το Stendhal, *Οι Τσέντσι. Μια αληθινή ιστορία*, μτφρ. Στ. Βαρβαρούρης, Χ. Κίττου, Αθήνα, Ερατώ, 2014, σ. 75-76. Βλ. περισσότερα γι' αυτό το έργο του Stendhal στη συνέχεια του παρόντος κειμένου.

Ρώμη, Castel Sant'Angelo, τόπος δημόσιων εκτελέσεων, όπου αποκεφαλίστηκαν οι Lucrezia Petroni-Cenci και Beatrice Cenci.

Παρόλο που η ευγενική τους καταγωγή τούς έδινε το δικαίωμα για ιδιωτική εκτέλεση μακριά από τα μάτια του πλήθους, ο πάπας επέλεξε να τους θανατώσουν δημόσια για να στείλει ένα ηχηρό μήνυμα στην υπόλοιπη αριστοκρατία παραμονές των εορτασμών του Ιωβηλαίου του 1600, που θα έφερνε 500.000 προσκυνητές στην Αιώνια Πόλη.

Ο πάπας, που εκείνη την εποχή δεν ήταν μόνο πνευματικός ηγέτης αλλά και ανώτατος πολιτικός άρχοντας, ήθελε να δείξει ότι η Ρώμη ήταν πρότυπο διακυβέρνησης, όπου βασίλευε η τάξη. Ο Κλήμης Η΄ ήθελε να τιμωρήσει την ανομία των ευγενών, και η υπόθεση της Beatrice Cenci του έδωσε ακριβώς αυτή την ευκαιρία, καθώς ήθελε απ' ό,τι φαίνεται να δώσει στις αριστοκρατικές οικογένειες να καταλάβουν ότι δεν μπορούσαν πια να χαιρούν ασυλίας αψηφώντας τους νόμους.³

Σχετικά με την εκτέλεση της Beatrice Cenci, υπάρχει πολύ μεγάλος όγκος πληροφοριών στα *Anvisi di Roma* (δελτία που κυκλοφορούσαν εκείνη την εποχή), τα οποία μπορεί κανείς να βρει στην Αποστολική Βιβλιοθήκη του Βατικανού (*Biblioteca Apostolica Vaticana*).⁴

3. Βλ. Alexandra Lapierre, *Artemisia. The Story of a Battle for Greatness*, Λονδίνο, Chatto & Windus 2000, σ. 14

4. Πιο συγκεκριμένα, μπορεί κανείς να βρει πολλές πληροφορίες για την εκτέλεση της Beatrice Cenci στα χειρόγραφα *Urbinati Latini 1067* και *Vaticani Latini 9727*, που εκδόθηκαν το 1925 από τον Conrado Ricci, *Beatrice Cenci*, Μιλάνο, Fratelli Treves. Βλ. σχετικά Α. Lapierre, *Artemisia*, ό. π., σ. 388.

Η Ιουδήθ αποκεφαλίζει τον Ολοφέρνη. Caravaggio, π. 1599 – 1600. Λάδι σε καμβά, 145 x 195 εκ. Ρώμη, Galleria Nazionale d' Arte Antica di Palazzo Barberini.

Η ταύτιση του πίνακα του Caravaggio «Η Ιουδήθ αποκεφαλίζει τον Ολοφέρνη» με τον αποκεφαλισμό των Lucrezia Petroni και Beatrice Cenci

Υποστηρίζεται από κάποιους μελετητές ότι ανάμεσα στο πλήθος του κόσμου που είχε παρευρεθεί για την εκτέλεση ήταν ο κορυφαίος ζωγράφος και από τους κυριότερους εκπροσώπους του μπαρόκ Michelangelo Merisi da Caravaggio (1571-1610). Η ιστορικός της τέχνης Rossella Vodret, στο κείμενό της για το έργο του Caravaggio «Η Ιουδήθ αποκεφαλίζει τον Ολοφέρνη», μας προσφέρει μια ολοκληρωμένη ανάλυση για τον πίνακα, γράφοντας ταυτόχρονα (σε δική μου μετάφραση):

Η ακριβής και ρεαλιστική περιγραφή των τρομερών λεπτομερειών της στιγμής του αποκεφαλισμού του Ολοφέρνη, και ειδικά η βία με την οποία το αίμα ξεχύνεται από την πληγή, απολύτως εναρμονισμένη ανατομικά, έχουν κάνει κάποιους μελετητές να ταυτίσουν αυτό τον πίνακα με την εντύπωση και την αίσθηση που θα προκάλεσε ο αποκεφαλισμός της Lucrezia Petronia και της Beatrice Cenci στον Caravaggio την ημέρα της εκτέλεσής τους.⁵

5. Rossella Vodret, στο *Caravaggio*, Μιλάνο, Skira Editore, 2010, σ. 102-103.

Ο πίνακας βρίσκεται στη Ρώμη, στην Galleria Nazionale d'Arte Antica di Palazzo Barberini, εκεί όπου φιλοξενείται και το πορτρέτο της Beatrice Cenci, καθώς και της μητριάς της, Lucrezia Petroni.

Το πορτραίτο της Beatrice Cenci και το μυστήριο που το περιβάλλει

Ένας από τους πιο αγαπημένους προορισμούς των επισκεπτών που κατακλύζουν τη Ρώμη από τον 19ο αιώνα είναι ακριβώς το Palazzo Barberini. Αναζητούν αυτό το πορτρέτο για να δουν το νεαρό κορίτσι που καταδικάστηκε επειδή επαναστάτησε ενάντια στη φυσική και σεξουαλική κακοποίηση που υπέστη από τον πατέρα του. Αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για κορυφαίους συγγραφείς, ποιητές και στοχαστές, όπως οι Nathaniel Hawthorne, Αλέξανδρος Δουμάς πατέρας, Domenico Guerrazzi και Antonin Artaud. Ήταν όμως ο Shelley και ο Stendhal εκείνοι που, μέσα από το έργο τους, μεταμόρφωσαν τη φιγούρα της Beatrice Cenci σε ρομαντική ηρωίδα, ευαίσθητη και θαρραλέα.

Το μυστήριο που καλύπτει το πορτρέτο της Beatrice Cenci έχει ειδικό ενδιαφέρον. Όπως μας πληροφορεί το κείμενο που συνοδεύει στο Palazzo Barberini, μια μακρά παράδοση το έχει ταυτίσει με την Beatrice Cenci. Σύμφωνα με αυτή, η προσωπογραφία αποδίδεται στον Guido Reni, ο οποίος επισκέφτηκε την Beatrice λίγο πριν από την εκτέλεσή της στη φυλακή, ενώ κατ' άλλους την είδε την ώρα που ανέβαινε στο ικρίωμα.

Κατά την τράπεζα εικόνων haltadefinizione.com,⁶ σύγχρονες διαγνωστικές μέθοδοι και εργασίες συντήρησης το 1999, σε συνδυασμό με προσεκτικές στιλιστικές αναλύσεις, τείνουν να επιβεβαιώσουν την απόδοση στον Guido Reni, χρονολογώντας τον πίνακα στις αρχές του 1600. Όμως ο κυριότερος προβληματισμός που έχουν οι περισσότεροι ιστορικοί της τέχνης είναι ότι ο Reni πιθανότατα δεν βρισκόταν εκείνη την περίοδο στη Ρώμη. Τελευταία έχει προταθεί ότι ο πίνακας μπορεί να φιλοτεχνήθηκε από μια λιγότερο γνωστή ζωγράφο από την Μπολόνια, την Ginevra Cantofoli, στις αρχές του 17ου αιώνα.⁷ Να είναι άραγε και αυτό μια ειρωνεία της τύχης, και πράγματι ο πίνακας να έχει φιλοτεχνηθεί από το χέρι μιας άφαντης γυναίκας, η οποία δεν είχε τη δέουσα αναγνώριση και «χάθηκε» κι αυτή όπως η Beatrice Cenci;

6. <https://www.haltadefinizione.com/en/news-and-media/news/beatrice-cenci-portrait-of-a-modern-hero-with-haltadefinizione/>.

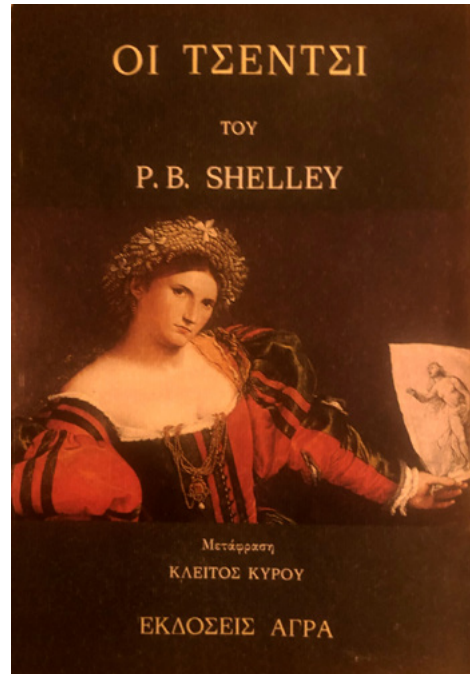
7. <https://www.barberinicorsini.org/en/opera/portrait-of-beatrice-cenci/>.

Η επιρροή του πορτρέτου στον Shelley και το θεατρικό έργο *Οι Τσέντσι, τραγωδία σε πέντε πράξεις.*

Εξαιρετικό ενδιαφέρον έχει το πώς η ιστορία των Cenci και το πορτρέτο της Beatrice κέντρισε τόσο πολύ το ενδιαφέρον του ρομαντικού ποιητή Percy Byshe Shelley (1792-1822) ώστε να γράψει το 1818 μέσα σε μόλις τρεις μήνες το έργο *Οι Τσέντσι, τραγωδία σε πέντε πράξεις*.

Στην ελληνική έκδοση των *Τσέντσι*, σε μετάφραση Κλείτου Κύρου, εκτός από το θεατρικό έργο υπάρχει μια επιστολή βαθιάς φιλίας του Shelley προς τον Leigh Hunt, στον οποίο αφιερώνει το έργο εκφράζοντας ταυτόχρονα πώς το έβλεπε σε σχέση με ό,τι είχε γράψει έως εκείνη την εποχή.

Τα κείμενα που έχω δημοσιεύσει μέχρι τώρα δεν ήταν τίποτε άλλο από οράματα που εκπροσωπούν τις αντιλήψεις μου περί ωραίου και δικαίου... το θεατρικό έργο που σου παρουσιάζω τώρα είναι μια θλιβερή πραγματικότητα.⁸

Το εξώφυλλο της ελληνικής έκδοσης του έργου του Shelley, *Οι Τσέντσι*.

Όσο και να ανατρέξει κανείς σε διάφορες πηγές προκειμένου να κατανοήσει το θεατρικό αυτό, νομίζω πως τίποτα δεν συγκρίνεται με τον ίδιο τον πρόλογο του Shelley, με το σημείωμα της συζύγου του, Mary Shelley, που παρατίθεται ως επίμετρο στην ελληνική έκδοση, καθώς και με το σημείωμα του κλασικιστή John Wordsworth.

Στον πρόλογό του, ο Shelley μας αφηγείται τη γνωστή ιστορία των Cenci, σε ένα απόσπασμα που αξίζει να παρατεθεί παρά τον κίνδυνο της επανάληψης:

Κατά τη διάρκεια των ταξιδιών μου στην Ιταλία έλαβα γνώση ενός χειρογράφου που το είχαν αντιγράψει από τα αρχεία του Μεγάλου Τσέντσι στη Ρώμη, και περιέχει μια λεπτομερή εξιστόρηση της φρίκης που τερματίστηκε με την εξόντωση μιας από τις πιο αρχοντικές και πλούσιες οικογένειες της πόλης αυτής, όταν Πάπας ήταν ο Κλήμης ο Η΄, το έτος 1599. Είναι

8. P. B. Shelley, *Οι Τσέντσι*, μτφρ. Κ. Κύρου, Αθήνα, Άγρα, 1993, σ. 11.

η ιστορία ενός γέροντα, που έχοντας περάσει τη ζωή του μέσα στη διαφθορά και την κακία, άρχισε στο τέλος να νοιώθει ένα αδυσώπητο μίσος προς τα παιδιά του που φανερώθηκε προς τη μία του κόρη με τη μορφή ενός αιμομικτικού πάθους, που συνοδεύταν από κάθε λογής σκληρότητα και βία. Η κόρη αυτή, ύστερα από μακρές και άκαρπες προσπάθειες να ξεφύγει από εκείνο που το θεωρούσε ως μία μόνιμη μόλυνση τόσο του σώματος όσο και του πνεύματος, στο τέλος σχεδίασε μαζί με τη μητριά της και τον αδερφό της τη δολοφονία του κοινού τους τυράννου. Η κοπέλα, που παρακινήθηκε σ' αυτήν τη φοβερή πράξη από μια παρόρμηση που κατανίκησε τη φρίκη της, ήταν αποδεδειγμένα μια αρχοντική και αξιαγάπητη ύπαρξη, ένα πλάσμα γεννημένο για στολίδι και θαυμασμό, που τόσο βίαια το απέκοψε από τη φύση του η ανάγκη των περιστάσεων και των πεποιθήσεων.⁹

Είναι γνωστό ότι αφού εξοντώθηκε όλη η οικογένεια των Cenci, ο πάπας δήμειυσε την περιουσία τους. Ο Shelley συνεχίζει τον πρόλογό του λέγοντας πως ο γέροντας (ο Cenci) αγόραζε κατ' επανάληψη από τον πάπα άφεση αμαρτιών για τα εγκλήματά του, και με συνοπτικά λόγια παίρνει θέση ενάντια στην Καθολική Εκκλησία:

ο θάνατος επομένως των θυμάτων του δύσκολα μπορεί να αποδοθεί σε αγάπη προς το δίκαιο. Ο πάπας, ανάμεσα στ' άλλα κίνητρα της αυστηρότητάς του, πιθανόν να καταλάβαινε ότι εκείνος που σκότωσε τον κόμη Τσέντσι στέρησε το θησαυροφυλάκιο του από μια εξασφαλισμένη και αστείρευτη πηγή εσόδων.

Για τους ήρωες του έργου, γράφει:

Προσπάθησα όσο ήταν δυνατόν να παρουσιάσω τους χαρακτήρες όπως πιθανόν να ήσαν, και επιδίωξα ν' αποφύγω το σφάλμα να τους κάνω να υποκινούνται από τις ίδιες μου τις αντιλήψεις περί δικαίου ή αδίκου, ψεύτικου ή αληθινού, μετατρέποντας μ' αυτόν τον τρόπο κάτω από ένα λεπτό πέπλο ονόματα και πράξεις τους δέκατου έκτου αιώνα σε ψυχρές προσωποποιήσεις δικής μου επινόησης.¹⁰

Εξηγεί ως εξής τη θέση της Beatrice σε σχέση με όσα έπραξε:

Η εκδίκηση, η ανταπόδοση, η επανόρθωση αποτελούν ολέθρια σφάλματα. Αν η Βεατρίκη σκεφτόταν μ' αυτόν τον τρόπο, θα ήταν πιο γνωστική και πιο σωστή, δεν θα μπορούσε, όμως, ποτέ ν' αναδειχθεί σε τραγική μορφή.¹¹

9. Ο. π., σ. 13

10. Ο. π., σ. 14.

11. Ο. π., σ. 17.

Φτάνουμε έτσι στο σημείο όπου ο Shelley περνά από την ερμηνεία του για την πραγματική Beatrice σε μια περιγραφή του πορτρέτου της:

Το πορτρέτο της Βεατρίκης Τσέντσι στο Μέγαρο Κολόνα είναι ένα αξιοθαύμαστο έργο τέχνης: φιλοτεχνήθηκε από τον Γκουίντο κατά τη διάρκεια του εγκλεισμού της στη φυλακή. Είναι όμως πάρα πολύ ενδιαφέρον σαν μια ακριβής απεικόνιση ενός δείγματος από τα πιο χαριτωμένα έργα της Φύσης. Υπάρχει μια παγωμένη και ωχρή αταραξία στα χαρακτηριστικά: δείχνει θλιμμένη και με πεσμένη τη διάθεση, η απελπισία ωστόσο που εκφράζεται μ' αυτόν τον τρόπο φωτίζεται από την υπομονή της ευγένειας. Το κεφάλι της είναι τυλιγμένο με πτυχές λευκού υφάσματος απ' όπου διαφεύγουν οι κίτρινες πλεξούδες των ολόχρυσων μαλλιών της και πέφτουν γύρω από το λαιμό της. Η διάπλαση του προσώπου της είναι εξαιρετικά λεπτή, τα φρύδια είναι ευδιάκριτα και τοξωτά, τα χείλη έχουν εκείνη τη μόνιμη έκφραση της φαντασίας και της ευαισθησίας που τα βάσανα δεν την κατέβαλαν και δείχνουν πως και ο θάνατος δύσκολα θα μπορέσει να εκμηδενίσει. Το μέτωπό της είναι μεγάλο και καθαρό, τα μάτια της, που καθώς μας είπαν είχαν ασυνήθιστη λαμπρότητα, είναι πρησμένα από το κλάμα και θαμπά, ωστόσο ήρεμα και τρυφερά μέσα στην ομορφιά τους. Υπάρχει μια απλότητα και μια αξιοπρέπεια σ' όλη την εμφάνιση, που μαζί με την εξάισια ομορφιά και τη βαθιά θλίψη είναι απερίγραπτα συγκινητική.¹²

Με μεγάλη προσοχή και λεπτότητα θίγεται το άγριο θέμα της αιμομιξίας, χωρίς να αναφέρεται η λέξη, την οποία το κείμενο μόνο υπαινίσσεται. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Shelley επιθυμούσε πολύ να ανέβει το έργο του στο Covent Garden, όπως δείχνει η αγωνία του να επιβεβαιώσει ότι δεν θα παρουσιαζόταν στη σκηνή καμία νύξη αιμομιξίας.

Σας στέλνω μια μετάφραση του ιταλικού χειρογράφου πάνω στο οποίο είναι βασισμένο το έργο μου: το σπουδαιότερο στοιχείο του το έχω θίξει με κάθε λεπτότητα: επειδή η κυριότερη αμφιβολία μου, δηλαδή κατά πόσον θα είχε επιτυχία ως έργο που προορίζεται για τη σκηνή, στηρίζεται αποκλειστικά στο ερώτημα κατά πόσον κάθε παρόμοια πράξη όπως η αιμομιξία στη μορφή αυτή, μ' οποιονδήποτε τρόπο θα γινόταν παραδεκτή πάνω στη σκηνή. Νομίζω, όμως, ότι δεν θα δημιουργήσει αντιδράσεις, επειδή πρώτον, η ιστορία αναφέρεται σε πραγματικά περιστατικά, και δεύτερον, χειρίστηκα την περίπτωση αυτή με χαρακτηριστική λεπτότητα.¹³

12. Ο. π., σ. 21.

13. Ο. π., σ. 205.

Παρά τις προσπάθειες του Shelley να ανέβει το έργο στο Covent Garden, δεν το κατάφερε. Μια πρώτη ανεπίσημη παράσταση δόθηκε το 1886 στο θέατρο Islington του Λονδίνου από τη Shelley Society σε στενό κύκλο, όπου μεταξύ των θεατών ήταν οι George Bernard Shaw, Robert Browning και Oscar Wilde. Το έργο απέσπασε εξαιρετικές κριτικές και χαρακτηρίστηκε ως η καλύτερη τραγωδία της σύγχρονης εποχής.

Η 5η πράξη του έργου διακρίνεται για την έντασή της, καθώς ο Shelley, στη 2η σκηνή, πραγματεύεται τη δίκη που διεξήχθη και τους μηχανισμούς της δικαιοσύνης. Έχει σημασία εδώ η άποψη του John Wordsworth για την πράξη της Beatrice Cenci:

Η Βεατρίκη, η ηρωίδα της τραγωδίας, είναι αδίστακτη στην απόφασή της να σκοτώσει τον πατέρα της, κι ούτε στιγμή δεν μεταμελείται. Αν τα αμαρτήματά που διέπραξε είναι μεγαλύτερα από εκείνα που διαπράχθηκαν εις βάρος της, εξαρτάται από τη βαρύτητα που δίνεται στην κτηνωδία, το βιασμό και την αιμομιζία από τη μία μεριά, και στην πατροκτονία από την άλλη. Έτσι και αλλιώς, η αθωότητα στην οποία πιστεύει απόλυτα είναι ασυνήθιστου είδους.¹⁴

Η Beatrice, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους κατηγορούμενους, όταν ο δικαστής της κάνει την ερώτηση εάν είναι ένοχη για τον θάνατο του πατέρα της, επιμένει στην αθωότητά της και δεν ομολογεί. Μετά από τον παρακάτω λόγο, ο δικαστής την κηρύσσει ένοχη.

*Έγκλημα, και είτε εγώ το διέπραξα είτε όχι·
Πέστε ό,τι θέλετε. Δεν θ' αρνηθώ πλέον τίποτε.
Αν έτσι το θέλετε, έτσι να είναι, κι έτσι
Το τέλος του παντός. Κάνετε τώρα ό,τι επιθυμείτε.
Δεν πρόκειται άλλοι πόνοι να βγάλουν άλλη λέξη.¹⁵*

Κατά τον John Wordsworth και πάλι:

Η Βεατρίκη, ο αδερφός της και η μητριά της δεν είχαν δίκιο που σκότωσαν τον Τσέντσι· αλλά ούτε με τους κανόνες της τραγωδίας διαπράξανε και λάθος. Εκείνος ήταν άγριος, σκληρός, και πολλές φορές φονιάς. Πήρανε το νόμο στα χέρια τους. Ο Τζάκομο και η Λουκρητία ομολογούν μετά από βασανιστήρια· η Βεατρίκη δεν ομολογεί. Στα ίδια της τα μάτια δείχνει να είναι αθώα. Κι εδώ, σ' αυτό το ευρύτερο ηθικό όραμα έγκκειται το μεγαλείο της τραγωδίας. Η Βεατρίκη σκοτώνει τον πατέρα της ... για να επανορθώσει μια αδικία.¹⁶

14. Ο. π., σ. 211.

15. Ο. π., σ. 183.

16. Ο. π., σ. 214.

Επίσημα, το έργο, λόγω των θεμάτων της αιμομιξίας και της πατροκτονίας, αλλά και της αρνητικής απεικόνισης και της υποκρισίας της Καθολικής Εκκλησίας, θα ανέβει στην Αγγλία μόλις το 1922. Γράφοντας τη σκοτεινή ιστορία μιας μεγάλης ρωμαϊκής οικογένειας, το έργο αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για μεταγενέστερους πρωτοποριακούς δημιουργούς, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Ενδιαφέρον έχει ότι στην Ελλάδα το έργο ανέβηκε πρώτη φορά το καλοκαίρι του 1992, έναν αιώνα μετά την πρώτη ανεπίσημη παράστασή του στο θέατρο του Islington, σε σκηνοθεσία Γιώργου Γραμματικού και μετάφραση, όπως είπαμε, Κλείτου Κύρου, από το Αθηναϊκό Θέατρο. Για τη δουλειά του αυτή, ο Κύρου βραβεύτηκε με το Πρώτο Κρατικό Βραβείο Μετάφρασης.

Η επιρροή του πορτρέτου της Beatrice Cenci στον Stendhal και η συγγραφή του *Οι Τσέντσι 1599*, μια ιστορία απο τα ιταλικά χρονικά

Το ενδιαφέρον μου για το έργο του Marie-Henri Beyle, γνωστότερου με το ψευδώνυμο Stendhal (1783-1842), με οδήγησε στην ανάγνωση και του δικού του βιβλίου, *Les Cenci 1599*. Όπως διαβάζουμε στο οπισθόφυλλο της ελληνικής έκδοσης, *Οι Τσέντσι, μια αληθινή ιστορία*:

Το 1833 ο Σταντάλ βρίσκει και αντιγράφει μια σειρά παλιών ιταλικών χειρογράφων, παράφορες διηγήσεις αληθινών περιπετειών που είχαν διαδραματιστεί στην Ιταλία της Αναγέννησης, δίνοντας τους με τον τρόπο του μια εξαιρετική λογοτεχνική αξία, χωρίς να απομακρύνεται από την ιστορική αλήθεια που περιέγραφαν τα γεγονότα αυτά. Μια από τις διηγήσεις αυτές ήταν και αυτή του Φραγκίσκου Τσέντσι, ενός από τους πλουσιότερους κατοίκους της Αιώνιας Πόλης που εξαιτίας του βδελυρού του βίου οδηγήθηκε στο χαμό και παρέσυρε στο θάνατο τους γιούς του, νέα και δυνατά και θαρραλέα παιδιά, και την πανέμορφη κόρη του Βεατρίκη, μία από τις ωραιότερες γυναίκες των κρατών του πάπα και ολόκληρης της Ιταλίας.

Stendhal, *Οι Τσέντσι. Μια αληθινή ιστορία*.

Τι ήταν όμως αυτό που ενέπνευσε τον Stendhal να συμπεριλάβει τη συγκεκριμένη ιστορία στα *Ιταλικά Χρονικά* του; Ήταν η τερατώδης φύση της; Γράφει με σχεδόν απολογητικό τόνο στην εισαγωγή του βιβλίου:

Από προτίμηση, δεν θα διηγιόμουν αυτόν τον χαρακτήρα [ενν. τον Φραγκίσκο Τσέντσι], θα μου αρκούσε να τον μελετήσω γιατί πλησιάζει περισσότερο το φρικαλέο παρά το περίεργο, αλλά θα ομολογήσω πως μου το ζήτησαν οι σύντροφοι του ταξιδιού, στους οποίους δεν μπορούσα ν' αρνηθώ τίποτα. Στα 1823, είχα την ευτυχία να επισκεφθώ την Ιταλία μαζί με αξιόγλυπα πρόσωπα που δεν θα ξεχάσω ποτέ: γοητεύτηκα όπως και αυτά από το αξιοθαύμαστο πορτρέτο της Βεατρίκης Τσέντσι, που βλέπει κανείς στη Ρώμη, στο παλάτι Μπαρμπερίνι.¹⁷

Η περιγραφή του Stendhal είναι απέρριπτη:

Αυτός ο μεγάλος ζωγράφος έβαλε πάνω στο λαιμό της Βεατρίκης ένα κομμάτι ασήμαντο ύφασμα, της κάλυψε τα μαλλιά με ένα τουρμπάνι, θα φοβήθηκε να σπρώξει την αλήθεια μέχρι το φρικαλέο, αναπαριστώντας ακριβώς τα ρούχα που είχε παραγγείλει για να παρουσιαστεί στην εκτέλεση και τα ακατάστατα μαλλιά ενός κοριτσιού δεκαέξι χρονών που εγκαταλείπεται στην απελπισία. Το κεφάλι είναι γλυκό και ωραίο, το βλέμμα γλυκύτατο και τα μάτια πάρα πολύ μεγάλα. Έχουν το έκπληκτο ύφος ενός ατόμου που μόλις το πρόλαβαν να κλαίει με καυτά δάκρυα. Τα μαλλιά είναι ξανθά και πολύ ωραία.¹⁸

Το πορτρέτο ενεργοποίησε και τη δική του φαντασία, όπως συνέβη και στην περίπτωση του Shelley. Ο Stendhal ζήτησε να λάβει γνώση των εγγράφων της περίφημης δίκης. Αφού αγόρασε την άδεια, αντέγραψε τα πρακτικά από τα λατινικά, τους έδωσε σώμα και ζωή και τα συμπεριέλαβε, όπως είπαμε, στα *Ιταλικά Χρονικά* του. Μια μικρή γεύση από την περιγραφή του για δίκη δώσαμε στην αρχή του κειμένου, σε μια παράγραφο παρμένη από το εν λόγω χρονικό. Σε αντίθεση επίσης με τον Shelley, ο Stendhal μάς δίνει όλες τις λεπτομέρειες της εκτέλεσης. Κατά τη γνώμη μου, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να αντιπαραβάλλει κανείς τα δύο βιβλία, τη ρομαντική και τη ρεαλιστική εκδοχή.

Το χειρόγραφο της ιστορίας όπως την έγραψε ο Stendhal, βρίσκεται σήμερα στην Εθνική βιβλιοθήκη της Γαλλίας.

17. Stendhal, *Οι Τσέντσι*, ό. π., σ. 27

18. *Ο. π.*, σ. 29.

Η παρέμβαση Artaud

Είδαμε πώς η ιστορία των Cenci, άρρηκτα συνδεδεμένη με το πορτρέτο της Beatrice Cenci τον 19ο αιώνα, ενέπνευσε μεγάλους συγγραφείς. Φτάνουμε τώρα στον 20ό αιώνα, όταν ο Γάλλος ηθοποιός, σκηνοθέτης, ποιητής, θεωρητικός του θεάτρου και από τα πρώτα μέλη του κινήματος του υπερρεαλισμού, Antonin Artaud εγκαινιάζει στις 6 Μαΐου 1935 το «Θέατρο της Σκληρότητας», στην αίθουσα του Théâtre des Folies-Wagram, με το έργο *Les Cenci*, το οποίο εμπνεύστηκε από τον Shelley και τον Stendhal, με τον ίδιο τον δημιουργό στο ρόλο του Francesco Cenci. Ενώ προέβη σε ορισμένες αλλαγές στο έργο του Shelley, συμπυκνώνοντας κάποιες πράξεις σε μία, παρέμεινε γενικώς πιστός στο κείμενο τού, ενώ από τον Stendhal επέλεξε κάποιες λεπτομέρειες μεγαλύτερης φυσικής βίας. Η παράσταση του Artaud, αν και κρίθηκε αποτυχημένη, αποτέλεσε ωστόσο

Ο Antonin Artaud ως Francesco Cenci στην παράσταση του 1935.

*ένα έργο υψηλής δραματουργικής δύναμης, με μεγάλη επιρροή σε πολλαπλά πεδία και κινήματα των τεχνών του 20ού αιώνα.*¹⁹

19. Βλ. <https://mcf.gr/el/el-1639/>, ιστοσελίδα της ελληνικής παράστασης «Οικογένεια Τσέντσου», για την οποία περισσότερα αμέσως πιο κάτω.

Η ελληνική εκδοχή των Τσέντσι

Στον 21ο αιώνα πλέον, βλέπουμε τη φλόγα της έμπνευσης που αναδίδει η ιστορία των Cenci να καίει ακόμη. Η τραγική ιστορία των Cenci στην ελληνική της εκδοχή γράφτηκε από την Ιόλη Ανδρεάδη και τον Άρη Ασπρούλη την άνοιξη του 2015, και είναι εμπνευσμένη δραματουργικά τόσο από το θεατρικό του Artaud όσο και από το χρονικό του Stendhal. Το έργο, σε σύλληψη και σκηνοθεσία Ιόλης Ανδρεάδη, επιχειρεί μια σύγχρονη και μοντέρνα «αναβίωση» των Τσέντσι, Διαβάζουμε για την παράσταση:

Η «Οικογένεια Τσέντσι» αποτελεί μια θεατρική πρόταση η οποία βασίζεται δραματουργικά στο θεατρικό έργο «Οι Τσέντσι» του Αρτώ και στην πραγματική ιστορία από το ομώνυμο χρονικό του Σταντάλ. Από το κείμενο του Σταντάλ αντλεί έμπνευση για τα αφηγηματικά της μέρη, ενώ από το έργο του Αρτώ διατηρεί τη βασική δομή σκηνών και πράξεων, όπως και τα ονόματα μερικών από τους κεντρικούς ήρωες. Ωστόσο, στο νέο αυτό κείμενο οι ήρωες του έργου έχουν συμπυχθεί σε τρία ερμηνευτικά πρόσωπα και η σύσταση των χαρακτήρων έχει αλλάξει ριζικά. Επακόλουθα, οι σχέσεις που οι ήρωες αναπτύσσουν μεταξύ τους και οι δράσεις που εκτυλίσσονται ακολουθούν μια ελεύθερη θεατρική μετεγγραφή της παλιάς ιστορίας. Κυρίως, όμως, έχουμε την επινόηση μιας νέας γλώσσας, τόσο σε φόρμα όσο και σε περιεχόμενο, η οποία, αντλώντας στοιχεία από τους Αρτώ, Σταντάλ, Ρεμπώ, Καμύ και Γκίνσμπεργκ, αποπειράται να παρουσιάσει μια ιστορία του 16ου αιώνα στο σήμερα, με έναν τρόπο διαμεσολαβημένο και χωροταξικά περιορισμένο: ως εάν οι ήρωες να γνωρίζουν εξ αρχής τη μοίρα που τους περιμένει και να αυτοσαρκάζονται διαρκώς για αυτό, εγκλωβισμένοι σε μια ιδεατή βιτρίνα που τους προσδίδει μεν κύρος, δεν τους προσφέρει ωστόσο καμία διέξοδο φυγής, θεατρικής και πραγματικής.²⁰

Αφίσα από την θεατρική παράσταση του έργου του Άρη Ασπρούλη και της Ιόλης Ανδρεάδη με τίτλο *Οικογένεια Τσέντσι*.

20. Ιόλη Ανδρεάδη και Άρης Ασπρούλης, *Οικογένεια Τσέντσι. Πρωτότυπο Θεατρικό έργο εμπνευσμένο από τους Τσέντσι του Αρτώ και το χρονικό του Σταντάλ*, Αθήνα, Κάπα Εκδοτική, 2015 (παρουσίαση της έκδοσης).

Il fantasma di Castel Sant'Angelo

Σύμφωνα με τον θρύλο, κάθε χρόνο, τη νύχτα πριν από την επέτειο του αποκεφαλισμού της, το φάντασμα της Beatrice Cenci βγαίνει από τον Τίβερη στη Γέφυρα του Sant' Angelo, εκεί ακριβώς όπου εκτελέστηκε, κρατώντας το κομμένο κεφάλι της. Το 1999, ο δήμος της Ρώμης, με την ευκαιρία της 400ής επετείου από τον θάνατο της Beatrice Cenci, έστησε μια αναμνηστική επιγραφή στη θέση της παλιάς φυλακής, όπου η Beatrice παρέμεινε φυλακισμένη μέχρι την εκτέλεσή της, αποκαλώντας την *υποδειγματικό θύμα μιας άδικης δικαιοσύνης*.

Σε αυτή την ιστορία, είδαμε πώς μια άδικη καταδίκη, ενώ θα μπορούσε να περάσει στα ψιλά γράμματα της ιστορίας, μέσω της τέχνης όχι μόνο δεν χάθηκε αλλά συνεχίζει να εμπνέει και να θέτει ερωτήματα. Η ιστορία της οικογένειας των Cenci, άρρηκτα συνδεδεμένη με το πορτρέτο της Beatrice, συνεχίζει να συναρπάζει και να μας αγγίζει γιατί είναι μια ιστορία που, μέσα σε όλη της της φρίκη, μας

φέρνει αντιμέτωπους με την αιώνια μοίρα του αδύνατου απέναντι στον δυνατό. Η Beatrice, «το υποδειγματικό θύμα μιας άδικης δικαιοσύνης», πέρασε στην ιστορία ως σύμβολο αντίστασης σε έναν δεσποτικό και τυραννικό πατέρα, σύμβολο αντίστασης ενάντια στην αλαζονεία της αριστοκρατίας, σύμβολο του αδύνατου ενάντια στον δυνατό. Σε μια εποχή σαν τη δική μας, με την τόση έξαρση βιαιοτήτων, ενδοοικογενειακής βίας, γυναικοκτονιών, νομίζω πως οι παραλληλισμοί είναι διδακτικοί. Γιατί η εποχή μας, στη θεωρία, δεν είναι ένας σκοτεινός Μεσαίωνας. Φαινομενικά, μας απωθούν οι δημόσιες εκτελέσεις. Όσο όμως υπάρχει κόσμος που παρακολουθεί τη φρίκη των πολέμων, όσο τόσοι και τόσοι έλκονται από το φρικαλέο και το κτηνώδες, μέσα από ένα σωρό απεχθείς εικόνες, οι Cenci θα εξακολουθήσουν να αποτελούν υλικό πρώτης ποιότητας για να αναλογιζόμαστε την κοινωνική θέση του καλού και του κακού μέσα στους αιώνες.

Αναμνηστική πλάκα για τα 400 χρόνια από την εκτέλεση της Beatrice Cenci στη Via di Monserrato, όπου βρίσκονταν οι φυλακές του Corte Savella στις οποίες κρατήθηκαν και βασανίστηκαν η Beatrice Cenci και η μητριά της, Lucrezia Petroni.